

УДК 343.9

О. І. Михалік

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Актуальність наукового дослідження фальшивомонетництва зумовлюється його підвищеною суспільною небезпекою для кредитно-фінансової системи України. Історія показує, що це негативне економіко-правове явище є давнім супутником товарно-грошових відносин, і з'явилося воно майже одразу після появи монет у VII ст. до н. е. у царстві Лідія. Уведення в обіг у 1701 р. у Франції перших паперових грошей [1, с. 4–7] посприяло більш широкому поширенню їх підробки.

Актуальність цієї проблематики для України підвищується через спроби представників сепаратистських озброєних формувань у Донецькій і Луганській областях підірвати фінансову стабільність нашої країни шляхом виготовлення та поширення на її території підроблених банкнот гривні [2]. Ці та інші обставини вказують на необхідність розроблення прогресивних кримінологічних (некаральних) заходів запобігання фальшивомонетництву, що не уявляється можливим без вивчення стану і поширеності зазначеного явища в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фальшивомонетництво ставало предметом вивчення багатьма вченими. Більшість із них досліджували проблеми кримінальної відповідальності (В.Ф. Красавін, І.Є. Максимова, С.І. Марко, Ю.О. Нікітін, Н.С. Пономарьова, О.Ю. Ясінов), криміналістичні особливості злочинів, передбачених ст. 199 КК України (Т.П. Бірюкова, В.С. Богачук, О.М. Калужна, Є.І. Клімова, В.С. Мацішин, А.В. Мириська, Є.А. Морозова, С.Ю. Петряєв, А.М. Тимчишин) або міжнародне співробітництво щодо протидії цьому злочину (А.В. Войціховський, С.І. Мукашев). Кримінологічні ж питання, включаючи кількісно-якісні показники цього явища, в Україні ґрунтовно вивчалися лише І.В. Сингаївською. Однак це дослідження було здійснено у 2010 р. Воно не торкається таких поширених предметів, як марки акцизного податку та голографічні захисні елементи, а також не враховує нові суспільно-політичні умови, що склалися в Україні протягом 2014–2017 рр. та впливають на поширеність розглядуваних кримінальних правопорушень.

Метою статті є визначення сучасного стану фальшивомонетництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінологічну характеристику сучасного фальшивомонетництва в Україні пропонується надати за період 2013–2016 рр. на підставі таких кількісно-якісних показників, як рівень злочинів, рівень судимості, динаміка, структура, латентність, географія, «ціна».

Вивчення *рівня* фальшивомонетництва показує, що у 2013 р. в Україні за ст. 199 КК України було обліковано 1233 злочини, у 2014 р. – 709 злочинів, у 2015 р. – 860 злочинів, а у 2016 р. – 1316 злочинів [3]. Зазначені цифри вказують на нестабільність рівня фальшивомонетництва у 2013–2016 рр. Якщо порівнювати рівень цих

злочинів із попередніми роками, то, наприклад, у 1996 р. (рік проведення грошової реформи в Україні) було зафіксовано 2816 подібних злочинів. З моменту введення гривні в обіг найбільший рівень фальшивомонетництва мав місце у 1998 р. – 4027 злочинів. Протягом 2001–2009 рр. їх рівень поступово зменшувався: з 1838 до 1522 злочинів відповідно [4, с. 212]. Як бачимо, упродовж 2009–2015 рр. в Україні збереглися тенденції до зменшення рівня фальшивомонетництва, який становить за цей період аж 43,5%. Винятком став 2016 р., коли рівень цих злочинів порівняно з попереднім роком збільшився на 53%.

Аналогічно можна сказати і щодо чисельності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 199 КК України. Якщо протягом 1996–2009 рр. середнє щорічне значення виявлених фальшивомонетників становило 401 [4, с. 212], то останніми роками спостерігається значне скорочення цього показника: у 2013 р. виявлено 104 винних, у 2014 р. – 114, у 2015 р. – 75, у 2016 р. – 51 [3].

Щодо *рівня судимості*, то відповідно до відомостей Державної судової адміністрації України у 2013 р. було засуджено 129 осіб, у 2014 р. – 105 осіб, у 2015 р. – 96 осіб, у 2016 р. – 42 особи [5]. Як бачимо, рівень судимості за фальшивомонетництво у 2013–2016 рр. скоротився на 67,4%, а показник чисельності виявлених фальшивомонетників – на 51%. Це вказує на незадовільний характер досудового розслідування та судового розгляду за вказаною категорією кримінальних проваджень.

До кількісних показників фальшивомонетництва належить і значення кількості виявлених окремих його предметів. Зокрема, емпіричним дослідженням встановлено, що злочинці підробляють гроші та марки акцизного податку, а інші предмети, передбачені ст. 199 КК України, у слідчо-судовій практиці не спостерігаються. Так, згідно з даними НБУ як єдиного суб'єкта, що здійснює емісію національної валюти у нашій державі, на 1 млн справжніх банкнот гривні припадала така кількість підробок: у 2010 р. – 5 од., у 2011 р. – 3,4 од., у 2012 р. – 4,1 од., у 2013 р. – 3,5 од., у 2014 р. – 3 од., у 2015 р. – 2,7 од. [6]. Як бачимо, кількість виявлених протягом 2010–2015 рр. підробок гривні зменшується. Однак ці відомості не охоплюють підроблену грошову масу, що перебуває в обігу серед громадян та не обробляється банківськими установами країни. Тобто вказаний сегмент підробок є латентним та не враховується НБУ під час визначення кількості фальшивих банкнот гривні в Україні.

Щодо марок акцизного податку, то, за інформацією Державної фіскальної служби України (далі – ДФС), у нашій державі було вилучено із незаконного обігу таку кількість підроблених марок акцизного податку: у 2010 р. – 15,9 тис. од., у 2011 р. – 34,1 тис. од., у 2012 р. – 6,9 тис. од., у 2013 р. – 41,6 тис. од., у 2014 р. – 19,5 тис. од., у 2015 р. – 8,5 тис. од. [7].

Динаміка фальшивомонетництва у 2013–2016 рр. є неоднорідною, оскільки у 2013–2015 рр. вона тяжіє до скорочення, а у 2016 р. простежується її істотне підвищення. Це можна пояснити а) високою латентністю цього негативного соціального явища, яка впливає на його рівень; б) недоліками порядку обліку злочинів правоохоронними органами, який до 2013 р. здійснювався за більш тяжким учиненим злочином; в) перебуванням Національної поліції на стадії реформування,

що не виключає депрофесіоналізації лав співробітників та звільнення найбільш досвідчених оперативних працівників і слідчих [8]; г) запобіганням фальшивомонетництву органами внутрішніх справ за залишковим підходом; д) реформуванням ДФСУ, яке вплинуло на зміну показників її роботи та створило штучну конкуренцію з Міністерством фінансів України щодо підпорядкування майбутньої фінансової поліції; е) неефективною фіскальною політикою, пов'язаною з істотним збільшенням розміру акцизного збору на алкогольну і тютюнову продукцію, що вплинуло, з одного боку, на розширення незаконного ринку контрафактних підакцизних товарів, а з другого – на збільшення рівня цих злочинів у 2016 р.

Показник *структури* фальшивомонетництва можна розділити на два види – спрощену та поглиблену. Перший демонструє, що питома вага фальшивомонетництва у структурі злочинів у сфері господарської діяльності становила: у 2013 р. – 11,1%, у 2014 р. – 8,4%, у 2015 р. – 11,3%, у 2016 р. – 19% [9]. Тобто фактично майже кожен п'ятий злочин у сфері економіки пов'язаний із підробкою грошей, марок акцизного податку та інших предметів, визначених законодавством про кримінальну відповідальність.

Поглиблену структуру фальшивомонетництва дослідимо на підставі проведеного емпіричного дослідження. Воно включає вибіркоче вивчення 260 архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 199 КК України протягом 2012–2016 рр., опитування 40 експертів Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів при МВС України в областях, які проводять судово-технічні експертизи документів (підроблених грошей, марок акцизного податку, державних цінних паперів, державних лотерей, голографічних захисних елементів), а також опитування 250 працівників територіальних управлінь протидії злочинам у сфері економіки МВС України.

Структура явища фальшивомонетництва показала, що предметом є гроші – 54,2% і марки акцизного податку – 45,8%; за видом підроблених грошей переважають гривні (68,2%), долари США (19,1%) і євро (9,9%); найбільш частіше підробляються банкноти 200 грн. (27%), 500 грн. (22%), 50 грн. (22%), 100 дол. США (17%) і 200 євро (6,4%); майже у половині злочинів (44%) сума підроблених грошей не перевищує 500 грн.; тривалість злочинної діяльності фальшивомонетників здебільшого (53,7%) не перевищує 1 місяця; предмети фальшивомонетництва збуваються в магазинах (33,5%) і на базарах (24,2%); типовими конкретними життєвими ситуаціями є матеріальна скрута винного (11,2%), утримання малолітніх дітей (3,4%), одержання підроблених грошей під час їх обміну (3,1%); груповий характер фальшивомонетництва становить 25% зі значним переважанням (90%) груп за попередньою змовою, що складаються з 2 (53,6%) і 3 (33,9%) учасників; за видом збуту предметів злочину переважає придбання товарів за підроблені гроші (37,6%) і продаж сфальсифікованого алкоголю із підробленими марками акцизного податку (32,2%); серед способів фальшивомонетництва найчастіше трапляється використання копіювально-множильної та іншої офісної техніки (69,2%) і використання способів поліграфічного друку (18,8%).

Латентність фальшивомонетництва також визначалась із застосуванням методу експертних оцінок. Одне з питань анкетування експертів стосувалося спів-

відношення кількості облікованих та прихованих злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Так, опитування показало, що більшість експертів НДЕКЦ вказало співвідношення 1:10, а більшість правоохоронців – 1:5 відповідно. Узагальнення представлених результатів показує, що на одне обліковане фальшивомонетництво припадає близько 7 прихованих злочинів. Це означає, що рівень латентності досліджуваних злочинів дорівнює 87,5% ($100 : 8 = 12,5\%$ – величина зареєстрованих злочинів, решта – приховані). Ґрунтуючись на найбільш поширеній у кримінологічній науці класифікації злочинів за рівнем їх латентності (низьколатентні, середньолатентні, високолатентні) [10, с. 73] та беручи до уваги зазначений вище показник, бачимо, що фальшивомонетництво є високолатентним негативним явищем соціальної дійсності.

Експертне опитування дало змогу також встановити найбільш поширені причини латентності фальшивомонетництва, такі як 1) небажання потерпілих, у яких опинились підроблені гроші, повідомляти про це до правоохоронних органів та намагання продовжити подальший обіг підробок (85% експертів і 79,6% правоохоронців); 2) висока якість підробок не дає змоги виявляти сфальсифіковані грошові знаки, державні цінні папери, марки акцизного податку (17,5% і 34% відповідно); 3) низька ефективність правоохоронних органів із виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом (30% і 16,8% відповідно); 4) інше (2,5% і 2% відповідно).

Очевидно, що зменшення латентної частини фальшивомонетництва можливе завдяки здійсненню комплексу заходів віктимологічної профілактики, а також організаційно-управлінських, технічних та інших запобіжних напрямів діяльності правоохоронних органів.

Географія фальшивомонетництва характеризує територіальну поширеність цього явища. За статистичною інформацією Генеральної прокуратури України, у 2013–2016 рр. фальшивомонетництво найбільш поширене у Харківській, Львівській областях і м. Києві, а найменш поширене – у Кіровоградській і Луганській областях, а також у м. Севастополі [3].

На нашу думку, високі показники обліку цих злочинів у зазначених регіонах можна пояснити тим, що останні є потужними обласними центрами України (з огляду на чисельність населення, кількість торгівельних мереж і можливості для потенційних фальшивомонетників для виготовлення і безперешкодного збуту підробок грошей і марок акцизного податку). Харківська область до того ж межує із зоною проведення Антитерористичної операції, де простежуються активні спроби з боку терористично-окупаційних воєнізованих формувань виготовити і збути велику кількість фальшивих банкнот гривні на території України. Крім цього, на території Харківської області проживає найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб (близько 200 тис.) порівняно з іншими регіонами України [11, с. 3]. Не унеможлиблюється, що частина цих переселенців вирішує власні матеріальні потреби шляхом учинення різних корисливих злочинів, включаючи фальшивомонетництво. Львівська ж область межує із Польщею, з якої завозяться на територію України високоякісні підробки доларів США і євро.

Щодо Кіровоградської та деяких західних областей України, то вони традиційно вирізняються невисокими показниками злочинності (у тому числі й у сфері

економіки). Щодо показників досліджуваних злочинів у Донецькій, Луганській областях, АР Крим і м. Севастополі, то вони об'єктивно не відповідають реальному стану фальшивомонетництва через недоступність на цих територіях системи кримінальної юстиції України внаслідок анексії АР Крим і окупації частини Донецької та Луганської областей.

«Ціна» фальшивомонетництва визначається прямою і непрямую шкодою, яка заподіюється цим негативним соціальним явищем державі та суспільству. На наш погляд, «ціна» фальшивомонетництва може визначатися з огляду на негативні наслідки фінансового, економічного, психологічного, міжнародно-правового та іншого характеру.

З огляду на те, що однією з істотних ознак фальшивомонетництва є посягання на національну і міжнародну економічну і фінансову безпеку, це явище за відповідних умов може негативно впливати на економічну безпеку України як невід'ємний складник національної безпеки нашої держави. У разі збільшення обсягу підробленої готівки та багаторазових розрахунків нею громадянами посилюються інфляційні процеси. Так само від значного обігу сфальсифікованої алкогольної і тютюнової продукції із підробленими марками акцизного податку не надходять чималі кошти до Державного бюджету. Це викликає необхідність збільшення грошової маси шляхом додаткової емісії гривні НБУ, внаслідок чого національна валюта поступово обезцінюється. Водночас за таких обставин відбувається девальвація гривні, втрата нею позицій порівняно з іншими вільно конвертованими валютами світу.

Водночас обезцінення національної валюти приводить до втрати населенням платоспроможності, оскільки більшість товарів Україна імпортує з-за кордону. Також через нестабільність фінансового сектору держава буде не у змозі виконати взяті на себе зобов'язання із соціальної та економічної підтримки громадян, особливо незабезпечених верств населення (інваліди, багатодітні родини, діти-сироти, матері-одиначки, внутрішньо переміщені особи та ін.). Через це реалізація заходів більшості державних і регіональних комплексних програм соціально-економічного розвитку тимчасово або повністю зупиниться. Як бачимо, фальшивомонетництво може стати одним із вагомих чинників державної економічної кризи та стагнації всієї кредитно-фінансової системи.

Негативні наслідки психологічного характеру від поширення фальшивомонетництва можуть пов'язуватися зі втратою українцями довіри до національної валюти через її обезцінення. Внаслідок цього населенням втрачатиметься і довіра до всієї системи органів державної влади, оскільки право на монопольний випуск національної валюти належить саме державі у вигляді НБУ. Тому можливе поглиблення недовіри громадян до українського політикуму, що є вкрай небезпечним в умовах посягань інших держав на конституційний лад і територіальну цілісність України, що може привести до подальшої ескалації насильства, сепаратистських настроїв, повернення до влади політиків, які зараз перебувають у розшуку та переходять від українського правосуддя на території інших країн.

Фальшивомонетництво за певних обставин здатне послабити позиції України на міжнародній арені, підірвати авторитет влади перед західними партнерами.

Адже успіхи чи, навпаки, невдачі у сфері соціально-економічного розвитку України, а також належного контролю правоохоронних органів над криміналітетом та організованою злочинністю беруться багатьма західними інституціями до уваги (у тому числі під час виділення чергових траншів МВФ). Зрештою широке поширення фальшивомонетництва здатне заблокувати поглиблення євроінтеграційних процесів України, оскільки країнам ЄС не вигідний майбутній асоційований член із хиткою фінансовою системою, на яку впливає багато негативних (у тому числі криміногенних) чинників.

Окрім цього, представниками організованої (у тому числі транснаціональної) злочинності незаконні доходи від виготовлення і збуту підробленої валюти можуть використовуватися для фінансування інших видів злочинної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновків, що 1) фальшивомонетництво являє собою негативне соціальне явище, що здатне підірвати економічну стабільність України; 2) істотне збільшення у 2015–2016 рр. рівня фальшивомонетництва, пов'язаного з виготовленням і збутом підроблених марок акцизного податку, вказує на неефективну фіскальну політику держави, а також на бідність населення; 3) протягом 2013–2016 рр. відбулася кардинальна зміна структури фальшивомонетництва, що виявляється у співвідношенні підроблених грошей і марок акцизного податку як предметів цього злочину у пропорції 1:1; 4) упродовж останніх 7–10 років збільшився рівень латентності фальшивомонетництва, який зараз сягає 80–90%; 5) несприятлива суспільно-політична ситуація в Україні вплинула на зміну територіальної поширеності сучасного фальшивомонетництва. Це вказує на те, що правоохоронні органи мають посилити запобіжну діяльність передусім у Харківській, Львівській областях і м. Києві; 6) «ціна» вказаного явища визначається прямою і непрямою шкодою для держави й українського суспільства фінансового, економічного, психологічного, міжнародно-правового та іншого характеру.

Література

1. Пономарев В.Т. Тайны фальшивых денег: вчера, сегодня, завтра / В.Т. Пономарев. – Донецк : Пбб ООО ПКФ «БАО», 2005. – 288 с.
2. Гирак Г. Нашествие лжегривен: как не стать жертвой фальшивомонетчиков / Г. Гирак // Аргументы и факты. – 2014. – 17 дек. (№ 51). – С. 3.
3. Лист Генеральної прокуратури України від 22 липня 2016 р. № 27/1-190 вих. 16.
4. Сингаївська І.В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічні аспекти : монографія / І.В. Сингаївська. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2010. – 358 с.
5. Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2016 рр. (Форма 7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka.
6. Лист Національного банку України від 7 червня 2016 р. № 50-0004/48007.
7. Лист Державної фіскальної служби України від 3 червня 2016 р. № 12370/6/99-99-12-01-03-15.
8. Колодяжний М.Г. Шляхи модернізації системи запобігання злочинності в Україні / М.Г. Колодяжний // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) ; за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкина. – Х. : Право, 2016. – С. 159–161.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013–2016 років / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. – К., 2017.
10. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В.Ф. Оболенцев. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 128 с.

11. Забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб : звіт за результатами комплексного дослідження / О. Будник, С. Карелін, С. Корнилюк. – К. : Центр політичних студій та аналітики : Посольство Королівства Нідерландів в Україні, 2016. – 42 с.

Анотація

Михалік О. І. Кількісно-якісні показники фальшивомонетництва в Україні. – Стаття.

Виокремлено істотні ознаки фальшивомонетництва та визначено це поняття. Виходячи з розуміння фальшивомонетництва як негативного явища соціальної дійсності, надано його кримінологічну характеристику на підставі вивчення низки кількісно-якісних показників – рівня злочинів, передбачених ст. 199 КК України, рівня судимості, динаміки, структури, латентності, географії, «ціни».

Ключові слова: фальшивомонетництво; злочини, передбачені ст. 199 КК України; кількісно-якісні показники.

Аннотация

Михалик А. И. Количественно-качественные показатели фальшивомонетничества в Украине. – Статья.

Выделены существенные признаки фальшивомонетничества и дано определение этому понятию. Исходя из понимания фальшивомонетничества как явления социальной действительности, дана его криминологическая характеристика на основании ряда количественно-качественных показателей – уровня преступлений, предусмотренных ст. 199 УК Украины, уровня судимости, динамики, структуры, латентности, географии, «цены».

Ключевые слова: фальшивомонетничество; преступления, предусмотренные ст. 199 УК Украины; количественно-качественные показатели.

Summary

Mykhalik O. I. Quantitate and qualitative indexes of the counterfeiting in Ukraine. – Article.

The notion of the counterfeiting and the main attributes of this crime have been determined. Based on the interpretation of the counterfeiting as an adverse phenomenon of social reality, the author gave his criminological characteristics on a number of quantitative and qualitative indexes, such as: a rate of crimes covered by Article 199 of the Criminal Code of Ukraine, incarceration rate, dynamics, structure, latency, geography, «price».

Key words: counterfeiting, crimes covered by Article 199 of the Criminal Code of Ukraine, quantitative and qualitative indexes.